

І. Б. Кривдіна

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ В ДОРОБКУ ЛЕВКА ЛУК'ЯНЕНКА

Ключові слова: українська нація, українські національні інтереси, національна ідея, національно-визвольний рух.

Ключевые слова: украинская нация, украинские национальные интересы, национальная идея, национально-освободительное движение.

Key words: Ukrainian nation, the Ukrainian national interests, national idea, the national liberation movement.

Лук'яненко Левко Григорович — видатний правозахисник та активний діяч українського національного руху, який багато років віддав боротьбі за втілення ідеї незалежності України в життя. Національне питання завжди було й залишається у центрі уваги Л. Лук'яненка. А шляхи його вирішення змінювалися у відповідності до історичних реалій. Тому й вважається доцільним присвятити наукову статтю зазначеній проблематиці, розглянувши світоглядну еволюцію Левка Григоровича у сфері українських національних інтересів та побудови національної держави.

Серед останніх публікацій та досліджень, на які спиралася автор, слід назвати монографії вітчизняних та закордонних науковців: Ю. Курносова, Г. Касьянова та Л. Алексеевої, присвячені загальним питанням проявів незгоди та інакомислення в УРСР у другій половині ХХ ст. У дослідженнях О. Гараня, Г. Гончарука, А. Камінського та ін. розглянуто, зокрема, й участь Л. Лук'яненка у суспільно-політичному житті країни кінця 1980-х — початку 1990-х років [1]. Важливе значення для розуміння проблематики мають також такі книги самого Левка Григоровича, як: «Національна ідея і національна воля», «Сповідь у камері смертників», «Незнищенність» та ін. Про відомого діяча національно-демократичного руху України вийшла велика кількість публікацій у періодичних виданнях, які були використані дослідником.

Основним завданням дослідження є науковий аналіз запропонованих Л. Лук'яненком у різні історичні періоди розвитку України шляхів вирішення національного питання як однієї

з основних проблем існування української нації з метою можливого застосування сучасною українською політичною елітою основних його ідей на практиці.

Серед невирішених раніше частин загальної проблематики слід виділити, зокрема, окреслення основних напрямів формування української національної ідеї в сучасному українському суспільстві з метою скорішої розбудови дійсно національної держави в Україні.

Народився Л. Лук'яненко 24 серпня 1928 р. у с. Хрипівка на Чернігівщині у родині селян. З раннього дитинства багато читав, задумувався над тим, як пригнічений український народ. У 1949 р. Л. Лук'яненко прочитав двотомну історію дипломатії, з якої виніс думку, що немає інтересів, вищих від інтересів національних. Вони вершина, вищої від якої нічого немає. Чотиритомна «Антологія української поезії», подарована улітку 1955 р., зміцнила у нього думку, що «за всяким українським друкованим словом є ще велика недрукована національна мрія. Друкують те, що дозволяли Уварови, Микола II та ЧК, а думають про те, що ми таки окремий народ і слід би вирватися із пазурів двоглавого орла і під стародавнім тризубом стати окремою європейською державою» [2].

Після поїздки у відпустку з армії додому в 1950 р., де побачив нужду, приниження, Л. Лук'яненко дійшов висновку, що треба боротися за незалежну Україну і цьому слід присвятити життя. Для досягнення цієї мети необхідно дійти до вершин влади в державі, а оскільки влада зосереджена в руках партії, то треба просуватися по партійній лінії. Необхідно здобути вищу освіту. У 1951–1953 рр. вступив у комсомол, у партію, а також на юридичний факультет Московського університету. Вів активне громадське життя. До 1956 р. зрозумів, що обраний ним шлях помилковий, призупинив свою громадську діяльність і вирішив з 1957 р. орієнтуватися на підпільну боротьбу. У вересні 1958 р. Л. Лук'яненко за розподілом був спрямований штатним пропагандистом райкому партії в Радехівський район Львівської обл. Робота була пов'язана з постійними поїздками по селах району. Він своїми очима бачив тогочасну дійсність [3].

За півроку в Радехівському районі дійшов порозуміння зі С. Віруном та В. Луцьковим про створення підпільної партії

під назвою Українська робітничо-селянська спілка (УРСС). Для географічного розширення УРСС у середині 1959 року перейшов до Глинянського району. Написав програму УРСС. Щоб усунути від партійної роботи і мати більше вільного часу, перевівся з райкому партії до адвокатури і дійшов порозуміння з адвокатом І. Кандибою та інженером-землевпорядником О. Любичем зі Львова. У програмових документах УРСС вказувалося на обмеження Української РСР в її політичних, економічних правах та робився висновок, що для нормального розвитку української нації та її державності Україна повинна вийти із складу Союзу РСР та стати незалежною самостійною державою. «Методи досягнення нашої мети мирні, конституційні», — так було задекларовано в них [4, 172]. Агітація і пропаганда — ось способи діяльності УРСС. Завдання, за словами Л. Лук'яненка, полягає в підготовці народу до нового масового руху за національну свободу. Для такої праці потрібні не скоростріл з багнетом, а натхненне слово з вірою в перемогу добра над злом, свободи над рабством, залежних, колоніальних народів над імперією. «Важлива перемога, але ще важливіший фактор боротьби: доки нація бореться, у ній пульсує кров — вона живе. І якщо не сьогодні, то завтра вона неодмінно здобуде собі волю», — з такими переконаннями Левко Григорович розпочинав свою національно-визвольну діяльність [5]. Таким чином, Українська робітничо-селянська спілка практично започаткувала конституційний шлях національно-визвольної боротьби в Україні в середині ХХ ст.

1961 р. Л. Лук'яненко заарештований і засуджений до страти, яку замінено 15-річним ув'язненням. 1966 рік виявився для нього важливим у розумінні напрямів та методів подальшої боротьби з радянською системою. Доти всі напрямки політв'язнів орієнтувалися на підпільні методи праці. Нова генерація українських політв'язнів 1966 року, з якими активно спілкувався Левко Григорович, привезла у мордовські табори орієнтацію на легальну працю. Доти зв'язків із закордоном боялися і не мали, нова генерація привезла зв'язки з демократичним Заходом і цього зовсім не приховувала. До 1966 року тільки окремі в'язні відстоювали й обґрунтовували відкрито свою «антисовітську» платформу, нова генерація відкрито й сміливо доводила свою правоту. Від приїзду до концтаборів нової генерації починаєть-

ся змагання з адміністрацією, якого доти не було політв'язні збирають факти грубого порушення законів і прав в'язнів і передають їх до світової демократичної громадськості, а адміністрація намагається не допустити виходу такої інформації за межі табору. З тюрми вдавалося відправляти інформацію у світ широкий і таким чином розкривати перед демократичним світом безправність радянських громадян та справжню сутність брежнєвського режиму.

Після звільнення 1976 р. Л. Лук'яненко оселився у Чернігові, став одним із засновників правозахисної Української Гельсінської групи (УГГ). У грудні 1977 р. знову заарештований і в червні 1978 р. засуджений до 10 років тюремного ув'язнення і 5 років заслання. Й все одно продовжував відстоювати свої переконання. В статті «Наші завдання», підготовленій Левком Григоровичем влітку 1978 р., вперше висувалася ідея про те, що боротьба за права людини в Україні фактично перетворюється на боротьбу за права нації [6, 183]. Влітку 1979 року 18 видатних українських політв'язнів написали один з найпомітніших документів українського самвидаву — «Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності». Автори, серед яких був і Л. Лук'яненко, закликали поставити українське питання на розгляд Наради Об'єднаних Націй, уповноважуючи президента Світового конгресу Вільних Українців (СКВУ) вжити всіх заходів, необхідних для виходу України зі складу СРСР, також розглядалося положення України як російської колонії [7, 370]. Тобто правозахисний рух вже асоціювався з національно-визвольним.

Після виходу з ув'язнення і повернення в Україну Л. Лук'яненко відновив свою громадсько-політичну діяльність в 1988 р. в Українській Гельсінській Спільці, був обраний її головою. Левко Григорович вважав, що позаяк майбутнє України цілковито залежить від успіхів перебудови, УГС і спрямовує зусилля на підтримку та поглиблення її. Для України перебудова означає не просто подолання несправедливого суспільного ладу, вона означає ще й незмірне більше — життя чи смерть самої нашої нації, продовження доперебудовчої політики означало б асиміляцію українців і зникнення нашого етносу, перебудова ж з її демократизацією дає шанс зупинити русифікацію

і перейти до поступового відродження національної душі як комплексу психічних і всіх духовних рис нації. До того ж він визначав завдання для живих поколінь українців — дбати про долю сучасної Батьківщини. У публіцистиці Л. Лук'яненка є багато роздумів про український народ та його історичну долю. Зокрема, вважав відомий правозахисник, всюди спостерігається одне й те ж явище: як тільки з'являються умови для вияву національної волі, так ця воля неодмінно прагне до політичної незалежності — створення своєї держави. Так і народ. Коли він виріс до дорослості і усвідомлює себе за дієздатного, тоді не може залишатися під опікою іншого, як би вона не називалася — дружба народів СРСР, дружба братніх народів Югославії, мусульманське братство чи ще як інакше. Шлях до здійснення економічного суверенітету українського народу вбачав у поступовій заміні постачальників і покупців матеріальних ресурсів, призначуваних Україні в централізованому порядку Москвою, на здійснення таких владою УРСР з пріоритетною орієнтацією на самозабезпечення в межах своїх власних національних природних ресурсів та виробничих можливостей. Завдання тодішнього складу УГС, таким чином, Л. Лук'яненко бачив в необхідності негайно йти до трудящих, до робітників, тому що в суспільстві вже багато людей визріло достатньо, аби стати поруч з правозахисниками на шлях політичної боротьби. Він вважав, що угеесівців вже чимало і в них достатньо знань для розтлумачення проблем України та першочергових завдань.

Стосовно суспільної справедливості, то Левко Григорович писав про те, що вона ніколи сама не падала людям з неба. За неї завжди боролися. Тому саме з позицій боротьби за справедливість активна частина української інтелігенції мусила оцінювати тогочасний стан. І з таких позицій тодішні умови були унікально сприятливими, бо громадські діячі мали право на відкриту громадську працю, на суспільну боротьбу з правом на перемогу. І треба нарощувати сили своєї сторони. Не чекати, доки супротивна сторона сама зійде з поля змагань. З початком перебудови та гаслом переходу до нового мислення закорінений страх, очевидно, як вважав Л. Лук'яненко, скоро розвіється і поступиться тверезому поглядові на націю, її долю та право під сонцем. Із заміною свавільних диктаторських методів управління за допомогою законів, із переходом до правової

держави відкривається як реальне право статтю 72 Конституції СРСР, що проголошує за кожною союзною республікою право вільного виходу із СРСР. «Народ живе, доки в нього живе усвідомлення своєї окремішності та прагнення до самостійності. Тож задля збереження нашої нації не затуманюймо двозначними словами наше справжнє самостійницьке ество!» — такий висновок робить Левко Григорович [8].

На вересневих зборах 1989 року Всеукраїнської Координаційної Ради (ВКР) УГС було ухвалено нову політичну лінію: перейти до прямої агітації за вихід України зі складу СРСР. Саме в цей час Л. Лук'яненком була підготовлена для керівництва УГС розвідка під назвою «Проект програми Української демократичної спілки» (УДС — один з варіантів майбутньої назви організації). У вступі до Проекту автор робить висновок, що не завойовання чужого, а оборона свого була в українській психології. На його думку, «предковичний індивідуалізм та глибокий демократизм заважали українцеві підкорятися своїм керманічам — і народ весь потрапив під владу чужинецьких правителів та царів» [9, 114]. Але в умовах демократизації кінця ХХ ст. та скорого здобуття державної незалежності індивідуалізм, як вважав Л. Лук'яненко, перетворюється на джерело розвитку нації. Лідер УГС зазначав, що в самостійній Україні матимуть право на існування всі види власності: державна, кооперативна, приватна, індивідуальна. У промисловості самі робітники та трудові колективи мають вирішувати форму власності. Що ж до колгоспів, то якщо частина селян захоче залишитися в колгоспі, а інша — вийти з нього й утворити одноосібні господарства — то їхня приватна справа. Шлях до незалежності Л. Лук'яненко вбачав «у поступовій трансформації окупаційних державних, економічних, громадських інституцій на патріотичні інституції мирними, конституційними засобами» [10, 117].

У 1990 р. на установчому з'їзді Української Республіканської партії Українську Гельсінську спілку було перетворено на партію. Л. Лук'яненко як один із засновників був обраний її головою. Головною метою партії проголошувалося створення Української незалежної соборної держави як неодмінної умови політичного, економічного та культурного відродження, виведення України з міжнародної ізоляції та посідання нею гідного місця серед вільних народів світу [11].

Стосовно подій початку 1990–1991 років Л. Лук'яненко вважав, що Україна здійснила мирну національно-визвольну революцію, в якій розв'язала два великі завдання: вийшла з-під влади Москви і проголосила незалежність України, пододала комуністичну диктатуру і запровадила демократичний лад. Проте національному організмові не вистачало сили замінити колоніальну адміністрацію патріотичною владою, і Україною керують старі кадри. Тому перед Україною поставив завдання здійснити соціальну революцію для заміни комуно-олігархічної влади на українську патріотичну владу [12, с. 7].

У статті «Цивілізаційний вибір України» Левко Григорович писав: «Майбутнє України залежить від українців. Хоч би як ворожі сили діяли проти України, Україна достатньо велика, щоб, здобувши державну волю до боротьби, нейтралізувати антиукраїнські плани. Індекс генетичного розуму українців один з найбільших у світі» [13]. І робить висновки, що за новим мисленням людина може вповні реалізувати свої потенції лише в умовах національної держави, отже національна держава — це необхідна умова для нормального і всебічного розвитку індивідуальності. Перехідний період від старого до нового мислення міг би бути вдвічі коротший, якби держава проводила активну ідеологічну діяльність і сприяла поширенню української національної ідеї. Звідси витікає для всіх свідомих українців сформульоване ним завдання: максимально активізувати політико-просвітницьку роботу серед своїх громадян, аби прискорити їхнє прозріння та перетворити їх на активних громадян — захисників правди й справедливості у своєму великому національному домі [14, с. 18–20, 51].

Уперше за багато сторіч українська нація почала формувати свою інтелігенцію й це, за словами Левка Григоровича, було великим досягненням. І змальовував шлях розвитку української держави у майбутньому, пов'язаний із тим, що із формуванням інтелігенції почали формуватися національні еліти: політична, творча, військова. Нація як тіло почала вирощувати свою національну голову. Швидко це зробитися не могло, бо творення голови пов'язане, з одного боку, з переосмисленням всього свого ідейного і світоглядного набутку, а з другого — із всебічним пізнанням об'єкта зацікавлення — своєї нації. Відомий громадсько-політичний діяч стверджував, що українці — здібна нація, і

вони в історично короткий час зуміють розв'язати два ряди проблем: проблему формування нацією своєї провідної верстви (інтелігенції та різних загонів еліт) і проблему колективного вміння керувати нацією як дуже складною системою. Тому для захисту України потрібен не геніальний вождь, а національні еліти як концентрація націоналістичних інтелектуалів в усіх сферах діяльності, сумарний досвід яких був би на рівні сумарного досвіду націоналістичних еліт інших країн, що конкурують з Україною. Отже, схематична позитивна відповідь на питання про шлях набуття національного досвіду Л. Лук'яненком надається така: індивід виховується патріотичним — досягає світового рівня знань у своїй галузі — об'єднується (не обов'язково формально) за фаховою ознакою з іншими в одну корпорацію — у корпорації формується біоенергетичне інформаційне поле, виникає почуття корпоративної солідарності та обов'язку захищати життєдіяльність національного організму, причому потужної біоенергетичної сили. Ці еліти (корпорації), керуючи окремими галузями державного управління, ухвалюють рішення, які спочатку, мабуть, недостатньо враховують інтереси і їхньої галузі управління, і загальнонаціональні інтереси, але з бігом часу в середовищі цієї еліти нагромаджується все більше прикладів добрих і недобрих рішень, різного їх тлумачення й осмислення з огляду на загальноукраїнські інтереси і, таким чином, виробляється колективний досвід позитивного розв'язування нових проблем задля добра всієї нації. Досвід цей набувають рівнобіжно з виробленням київцентристського мислення і процесом зростання національної консолідації української нації. Процес набуття досвіду не може бути дуже швидкий, і власне завдання політичної еліти його прискорювати. Вона має відчувати, за щирими переконаннями Левка Григоровича, цю історичну місію на собі і з гордістю трудитися на виправдання народної довіри [15, с. 83–86].

В одній із своїх останніх книг, «Національна ідея і національна воля», підсумовуючи, Л. Лук'яненко пише: «Необхідно розпочинати новий етап. Ми домоглися того, що в 1991 році Україна стала незалежною, однак вона не стала українською. Тепер треба боротися за українську Україну» [16, с. 290].

Отже, проаналізований досвід проведеної ідеологічної та практичної роботи з вирішення національних проблем Укра-

їни Л. Лук'яненка дає змогу твердити про поступовість дій у напрямку побудови національної держави в Україні та певну їх етапність. Пов'язане це з об'єктивними суспільно-політичними факторами, що склалися протягом всіх періодів життя відомого громадсько-політичного діяча. Розпочавши свій шлях боротьби в умовах підпільної Української робітничо-селянської спілки, через участь у правозахисному русі переходить до легальних методів боротьби за незалежну Україну, а з її проголошенням продовжує вже політичну діяльність у напрямі розбудови національної української держави. Багатий теоретичний матеріал, викладений у його численних публіцистичних розвідках, та особистий приклад активної патріотичної роботи повинен стати одним з орієнтирів сучасним політикам для подальшого руху у зазначеному напрямі та самовідданості українським національним інтересам.

У майбутньому існує зацікавленість провести розвідку, пов'язану із депутатською діяльністю Л. Лук'яненка у складі Верховної ради України.

Джерела та література

1. Курносів Ю. О. Инакомислення в Україні (60-ті — перша половина 80-х років ХХ ст.). — К.: ПУ, 1994. — 220 с.; Касьянов Г. В. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років в Україні. — К.: Либідь, 1995. — 222 с.; Алексеева Л. История инакомыслия в СССР. Новейший период. — М.: Знание, 1993. — 252 с.; Гарань О. В. Убити дракона. — К.: Либідь, 1993. — 200 с.; Гончарук Г. І. Народний рух України. Історія. — Одеса: Астропринт, 1997. — 378 с.; Камінський А. На перехідному етапі: «гласність», «перебудова», «демократизація» на Україні. — Мюнхен: Сучасність, 1990. — 64 с.
2. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників // Вітчизна. — 1991. — № 3.
3. Лук'яненко Левко Григорович [Електронний ресурс]: Музей дисидентського руху — <http://khpg.org/archive/index.php?id=1113915328>
4. Проект програми УРСС / Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. — Мюнхен: Сучасність, 1983. — С. 172.
5. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників // Вітчизна. — 1991. — № 3.
6. Наші завдання / Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. — Мюнхен: Сучасність, 1983. — С. 183.

7. Звернення українського національно-визвольного руху в справі української самостійності / Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті. — Мюнхен: Сучасність, 1983. — С. 370.
8. Лук'яненко Л. Сповідь у камері смертників // Вітчизна. — 1991. — № 3.
9. Гарань О. В. Убити дракона. — К.: Либідь, 1993. — С. 113.
10. Там само. — С. 117.
11. Програма Української Республіканської партії // Комуніст України. — 1991. — 5.
12. Лук'яненко Л. Незнищенність. — К.: МАУП, 2004. — С.7.
13. Лук'яненко Л. Цивілізаційний вибір України // Персонал плюс. — 2008. — № 24 (276).
14. Лук'яненко Л. Незнищенність. — К.: МАУП, 2004. — С. 18–20, 51.
15. Там само. — С. 83–86.
16. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. — К.: МАУП, 2003. — С. 290.

Анотації

***Кривдина И. Б.* Пути решения национального вопроса в публицистических работах Л. Лукьяненко.**

Статья посвящена известному украинскому правозащитнику и общественно-политическому деятелю Л. Лукьяненко. Рассматривается его принципиальная позиция относительно путей решения украинского национального вопроса во второй половине ХХ в. и формирования украинской национальной идеи в современной Украине.

***Krivdina I.* Ways of desiding of the national question in the L. Lukyanenko's public works.**

The article is devoted to the well-known Ukrainian human rights activist, social and political activist L. Lukyanenko. It analysis his principle position to the Ukrainian national question in the second half of the twentieth century and formation of the Ukrainian national idea in modern Ukraine.